

Civilization Boundaries
Цивилизационни граници

ХИТЛЕРИСТКАТА ВЪНШНА ПОЛИТИКА И АРАБСКИЯТ СВЯТ В ГОДИНИТЕ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА: ИРАКСКИЯТ СЛУЧАЙ – РЕАЛНА ИЛИ ХИМЕРИЧНА ВЪЗМОЖНОСТ ЗА АЛИАНС?

Лъчезар Петров

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията е посветена на отношенията между националсоциалистическа Германия и една от арабските държави – Ирак, в годините на Втората световна война (1939 – 1945). Потърсен е отговор на въпроса защо възможността за сключване на германско-иракски алианс така и не се реализира на практика.

Keywords: Nazi Germany, Hitler, Second World War, Iraq, Middle East, Arab world

Целта на настоящата статия е да представи в обобщен вид външнополитическите отношения, които възникват между националсоциалистическа Германия и една от арабските държави – Ирак, в годините на Втората световна война (1939 – 1945). Акцентът е поставен както върху причините, мотивиращи решенията и действията на хитлеристкото ръководство спрямо разположената в Месопотамия държава, така и върху мотивите, каращи някои от иракските лидери от онова време да търсят сътрудничеството на Третия райх. Резултатите на хитлеристката дипломация при преследване на целите ѝ в нейното „иракско“ направление също са предмет на обсъждане в изложението.

Литературата по така зададената тема, като цяло, е доста обширна, като сред първостепенните източници най-важни са документите върху немската външна политика в периода 1918 – 1945 г. и по-конкретно серия Д, обхващаща периода 1937 – 1945 година. Сред научната литература си струва да се споменат книгите „Ислямът и войната на нацистка Германия“ на Давид Мотадел¹⁾, в която авторът предлага изчерпателен разказ за амбициите на Берлин за изграждане на някакъв вид алианс с ислямския свят, както и „Нацистка пропаганда за Арабския свят“ на Джефри Херф²⁾, представляваща най-обемистото съвременно изследване на нацистките пропагандни действия спрямо арабите и другите мюсюлмани, населяващи Средния изток. Книгата хронологически обхваща годините на Втората световна война,

а авторът използва малко известни архивни източници, включително преводи на радиопрограмата „Axis Broadcast in Arabic“, предаваща силно антисемитски послания. През 2009 г. Херф пише подробна статия със същия предмет на изследване – пропагандата на Третия райх, предназначена за арабите и останалите мюсюлмани по време на Втората световна война³⁾. Друго интересно изследване, посветено като цяло на нацистко-арабските отношения, е книгата на Израел Гершони „Арабските отговори на нацизма и фашизма“⁴⁾, в която е направен анализ, но вече от арабска гледна точка, на отговорите, които дава на фашизма и нацизма арабският свят – както като цяло, така и от перспективата на отделните държави. Противоречията и конфликтите, които така и не позволяват създаването на някакви по-сериозни връзки между арабските нацио-налисти и нацистките ръководители, са отразени детайлно в статия на Франсис Никозия, озаглавена „Арабският национализъм и националсоциалистическа Германия, 1933 – 1939: Идеологическа и стратегическа несъвместимост“⁵⁾. В това изследване авторът успява да отхвърли някои от по-старите концепции за неизменния арабски колаборационизъм и твърдото подражание от арабска страна на моделите, налагани от нацистка Германия и фашистка Италия през 30-те години на XX век. През февруари 2014 г. излиза книгата на Бари Рубин и Волфганг Шваниц „Нацисти, мюсюлмани и създаването на съвременния Среден изток“⁶⁾, в която авторите хвърлят още светлина върху идеите за политически алианс между Третия райх, арабските националисти и ислямските религиозни власти и върху влиянието, което тези идеи имат върху политиката на арабските страни през XXI век. Централно място в книгата заема подкрепата, която йерусалимският мюфтия Амин ал Хусайни изразява във връзка с планове на Хитлер за изстребление на евреите в Европа и Средния изток. Сред конкретно занимаващите се с германо-иракските отношения източници си струва да се отбележат статиите на Ренате Дитрих „Германските отношения с Ирак и Трансйордания от Ваймарската република до края на Втората световна война“⁷⁾ и тази на Джонатан Фридман „Политиката на колаборационизъм: историография на арабско-германските връзки, 1933 – 45“⁸⁾.

Основното предимство на повечето от гореизложените източници е тяхната относителна актуалност и използването от страна на авторите им на достатъчно документи (макар и предимно германски) и други архивни материали.

В най-общ вид отношенията между националсоциалистическа Германия и арабските държави от Мароко на запад до Ирак на изток обхващат целия спектър на политическата призма и включват както противопоставяне, така и сътрудничество, достигащо в някои случаи до ревностно подражание на някои нацистки модели и идеи (тук става дума по-скоро за някои нацистки практики). Основата, върху която се развиват отношенията на сътрудничество между хитлеристка Германия и арабските държави, става споделената враждебност спрямо общите врагове – британския и френския империализъм, колониализма, комунизма и ционизма. Тази връзка най-отчетливо проличава в развитието на германо-иракските отношения по време

на Втората световна война и представлява фокусът на настоящата статия. Преди да се стигне до събитията, оформили отношенията между двете държави в периода 1939 – 1945 г., следва да се направи кратък преглед на връзките между Ирак и Германия преди войната и преди идването на Хитлер на власт.

Германия и Ирак от края на XIX в. до идването на националсоциализма на власт

Германците обръщат поглед към Месопотамия още в края на XIX век, когато на преден план излиза идеята за едно от най-мощните инженерни съоръжения от онова време – железопътна линия, която да свърже Истанбул с Багдад и оттам да продължи до друг важен иракски град – Басра. Реализацията на подобен проект би свързала Османската империя с Европа, а в още по-генерален план – Европа с района на Персийския залив с неговите нефтени находища. Разбира се, веднага трябва да се посочи, че в онзи момент Ирак е в състава на Османската империя, а проектът за Багдадска железница е част от опита на султан Абдул Хамид II да реформира все още огромната по територия, но изоставаща спрямо Европа във всяко друго отношение, своя империя. С реализацията на планираното жп трасе се заема Германия, като основна роля изиграва лично кайзер Вилхелм II. Именно след неговото тържествено посещение в Истанбул през 1899 г. е сключен концесионен договор, по силата на който Османската империя предоставя правото на Дойче Банк и „Сименс“ да построят и експлоатират железопътна линия от Коня през Багдад до Персийския залив. В немските медии линията е именувана „Три Б“, по първите букви на маршрута Берлин – Босфор (или Бизантион) – Багдад, а строителството ѝ започва през 1903 г., за да завърши по стечение на обстоятелствата едва през лятото на 1940 г. в условията на вече започналата Втора световна война и съществуването на независима иракска държава. В заключение трябва да се отбележи, че с оглед съществуващите икономически и геополитически реалности в началото на XX век изграждането на Багдадската железница затвърждава започналото вече привличане и обвързване на Османската империя в германската сфера на влияние⁹⁾ и според някои мнения става поредният фактор, възпламенил международните отношения в началото на миналия век.

След края на Първата световна война и разпадането на Османската империя Ирак се оказва подмандатна територия на Великобритания до 1932 г., когато държавата получава своята формална независимост. Икономическите контакти между Германия и Ирак, датиращи, както стана ясно, от края на XIX в. и изразяващи се най-вече в немското участие при реализацията на жп трасетата в Средния изток, спомагат за установяване и на по-тесни политически контакти през 20-те години на XX в. Така например през първата половина на споменатия период германците прехвърлят консулското си представителство в Ирак в различни европейски мисии в Багдад, сред които тези на Швеция и Испания. През 1926 г. немското външно министерство обмисля отваряне на консулство в Ирак в сътруд-

ничество с Великобритания, но в последна сметка германците вземат решение да открият собствена и отделна консулска мисия. И така през 1927 г. Вилхелм Литен става първият официален немски консул в Багдад. Въпрос на време е установяването на пълни дипломатически отношения между двете държави, което става факт през 1932 г., след като Ирак получава и формално своята независимост. За немски посланик в Багдад е назначен Фриц Гроба, който се превръща в перспектива в централна фигура в развитието на немско-иракските отношения¹⁰⁾.

Германските очаквания от иракското дипломатическо направление в периода 1933 – 1939 г.

На 30 януари 1933 г. Адолф Хитлер става канцлер на Германия и се заема да измени коренно вътрешно- и външнополитическата позиция на страната, силно влошена вследствие на загубата в ПСВ, последвалата хиперинфлация и започналата в края на 20-те години световна икономическа криза. В ретроспекция е ясно, че Хитлер довежда Германия, а и по-голямата част от света, до най-голямата катастрофа в досегашната история. В самото начало на управлението му обаче Германия изглежда като образцова диктатура, а по отношение конкретно на Ирак продължава следването на курса, завещан от Ваймарската република – достатъчно доказателство за това твърдение е фактът, че Фриц Гроба, започнал своята кариера по време на Ваймарския период, не особено отдаден на нацистката идеология човек, поддържащ добри контакти с пребиваващите в Ирак германски и австрийски евреи и член на Свободната масонска ложа от 1934 г., остава на своя пост до 1939 г., когато официалните контакти между Багдад и Берлин биват временно прекъснати.

В периода 1933 – 1939 г. Германия поддържа предимно икономически отношения с Ирак и търговските взаимоотношения между двете страни се увеличават; въпреки това Великобритания успява да запази ролята си на основен търговски партньор на азиатската държава. Германците не възнамеряват да подкрепят нито арабските националисти, нито иракската кампания срещу плановите на комисията Пийл. Берлин обаче е заинтересован от възможността за оръжейни сделки с Ирак, което да даде възможност за увеличаване на резервите от чуждестранна валута на страната. Затова между двете държави са договорени няколко подобни контракта¹¹⁾, а през 1938 и 1939 г. иракското правителство успява да сключи реални сделки с немски оръжейни фирми в опита си да снабди своята армия с модерно военно оборудване.

Договорените и реализирани оръжейни транзакции между Ирак и Германия до началото на ВСВ са три, като следва да се отбележи, че британското правителство е напълно наясно с тях – още през октомври 1937 г. представители на консорциум немски оръжейни фирми посещават Лондон и осигуряват английското разрешение за продажба на германски оръжия в Средния изток. Първата от споменатите три сделки е сключена на 9 декември 1937 г., а през септември

1938 г. и април 1939 г. Багдад получава респективно малки количества картучници с патроните и 18 ПВО системи също с необходимите амуниции. Получените оръжия далеч не покриват исканите от Багдад количества и като цяло оръжейният износ на Германия за Ирак е много по-нисък в сравнение с количествата немски оръжия, които получават в същото време Афганистан и Иран¹²⁾.

Интересното за отбелязване тук е, че в този период Берлин не показва особен интерес към експлоатацията на иракските петролни находища, отказвайки се последователно първо от 12% си дял в British Oil Development Company, БОС (по-късно прекръстена на Mosul Oil Fields Company, МОС), а впоследствие и от възможността да подкрепи изграждането на рафинерия в Ирак въпреки отправеното от страна на иракското правителство искане в подобна насока¹³⁾. Обяснението за това решение е, от една страна, липсата на този етап на достатъчно ясна немска стратегия относно икономическата експлоатация на Средния изток, а от друга – рисковете, които евентуално ще донесе пряко въвличане в страна производителка на нефт. С избухването на войната ситуацията се променя, но така или иначе основният петролен снабдител на нацистка Германия през цялото време до 1944 г. си остава Румъния.

До 1939 г. Хитлер и германската дипломация предпочитат да поддържат и развиват предимно търговски и икономически контакти в Ирак, без да поемат никакви по-съществени политически ангажименти в подкрепа на националистическото движение, което е в ход в разположената между Тигър и Ефрат държава. Причините за това се коренят в няколко обстоятелства. Първо, в предвоенните години арабско-германските отношения неизменно са повлияни и от отношенията на Германия с Великобритания, а последната към онзи момент е основната външна сила в арабския свят. В този смисъл, тъй като до 1939 г. Хитлер се надява на сключването на някакъв вид съюз с Лондон, то той не подкрепя открито антиколониалните движения сред арабските държави, повечето от които са насочени срещу Англия. Ясно доказателство за това е отговорът, който Фриц Гроба дава на една палестинска делегация, посетила го през януари 1937 г. Арабите обясняват на Гроба, че продължаването на еврейската емиграция в Палестина би могло в рамките на пет години да доведе до това да има еврейско мнозинство в региона, а оттам и до създаване на еврейска и следователно германофобска държава. Ето защо арабите се стремят към получаването на някакъв вид помощ срещу евреите и британците. Отговорът на Гроба е, че макар Германия да разбира тежкото положение, в което са поставени арабите, тя също така желае да има добри отношения с Англия и заради това следователно не би могла да се намеси в Палестина¹⁴⁾. Все пак, тъй като германците получават и от други източници подобни съобщения във връзка с еврейската емиграция в Палестина, тогавашният външен министър Константин фон Нойрат се чувства длъжен да съобщи на британците чрез немския посланик в Лондон, че немската подкрепа за еврейската емиграция не бива да се тълкува като одобрение за създаване на еврейска държава в Палестина.

Самият Гроба пък е инструктиран за момента просто да подчертае германската симпатия спрямо арабите, без обаче да дава каквито и да било обещания¹⁵⁾. Второ, след присъединяването на Италия към сключения между Германия и Япония Антикоминтерновски пакт през 1936 г. се приема, че арабският свят и въобще Близкият и Среден изток в по-общ смисъл преминават в италианската сфера на влияние. По тази причина немската дипломация не подкрепя открито изразените от някои от арабските политици националистически аспирации, а вместо това заема една въздържана позиция. Въпреки че някои от арабските националисти успяват да представят своите въпроси и идеи пред представители на хитлеристкия режим, арабите така и не получават одобрението, на което са се надявали. В допълнение трябва да се има предвид, че от времената на Ваймарската република до края на 30-те години Германия подкрепя Ционисткото движение и в частност еврейската емиграция в Палестина, което поставя още едно препятствие по пътя към по-тясно политическо сближаване както с Ирак в частност, така и с някоя от другите арабски държави, като цяло.

Иракските очаквания спрямо Германия през 30-те години на XX век

Иракските очаквания към нацистка Германия през 30-те години на миналия век обаче са значително по-високи и се разминават съществено с това, което Берлин очаква да получи от сътрудничеството си с Багдад. Причината за това е започналото именно през 30-те години на XX век оформяне на арабския национализъм, резултат от започналата по същото време трансформация на арабското общество. Ирак, където мислители от калибъра на Сати ал Нусри и Наджи Шаукат стават представители на движението за модернизиране на страната, играе водеща роля в оформянето на арабския национализъм във въпросния период. Появата по същото време на нови националистически движения в Европа, характеризирани се със силно лидерство и обещаващи освобождение на нацията от чуждестранно управление, предлагат модел за развитие на модерния арабски национализъм. Така, макар Германия неотклонно да подкрепя разрастването на еврейската емиграция в Палестина, много арабски националисти виждат именно в Берлин потенциален поддръжник за реализиране на своите цели. Основната причина за това арабите да считат Германия за възможен партньор и застъпник за своята кауза е фактът, че тя няма колониален опит в Близкия и Средния изток и виждането им, че ѝ липсват всякакви империалистически амбиции във въпросния регион. Както посочва Франсис Никозия, малцина арабски лидери от онова време успяват да разберат, че националсоциалистическата идеология поставя семитите (каквито са арабите) на дъното на расовата пирамида и че до избухването на ВСВ Хитлер всъщност няма намерение да подкопава британския авторитет в Близкия изток. Дори осъзнаването малко по-късно на факта, че Германия е директно отговорна за увеличаването на еврейската емиграция към Палестина, не намалява арабския ентусиазъм по отношение на хитлеристкия режим¹⁶⁾.

Външен израз на иракските опити за подражание на „новата Германия“ след 1933 г. става появяването на младежки движения, вдъхновени и създадени по подобие на Хитлер Югенд. В Ирак тази групи са наречени „ал-футува“ (терминът означава „мъжество“ или „рицарство“) и представляват облечени във фланелки с цвят таки момчета със средно образование, които преминават паравоенно обучение. Поради тази причина тези години остават в иракската история като „ерата на фланелките“, а според немския посланик Фриц Гроба тези младежки групи наброяват 63 000 души. Тази цифра изглежда доста преувеличена, но за жалост, не може да бъде проверена от други източници.

Обобщението на националистическото движение в Ирак и в други арабски страни през 30-те и 40-те години на миналия век разкрива лекомислието, стоящо зад пронемската ориентация на арабите. Истината е, че арабските интелектуалци не успяват да разберат достатъчно добре смисъла на нацистката идеология и особено на нейните расистки елементи. Те остават очаровани най-вече от бързо разрастващата се военна мощ на Германия и на съпротивата ѝ срещу Версайския диктат и едва успяват да навлязат в задълбочена дискусия за хитлеристката идеология. В този смисъл Петер Вайн стига до заключението, че арабите са заинтересовани единствено от получаването на подкрепа за своята собствена кауза от страна на очевидно печелещата войната държава с опцията за военна подкрепа в бъдеще.

Избухването на Втората световна война и промяната в германо-иракските отношения

Германо-иракските отношения се променят рязко с избухването на Втората световна война, защото още в самото начало на септември 1939 г. официалните дипломатически отношения между двете държави са прекъснати по желание на иракчаните. Причината за това се корени във факта, че в онзи момент Ирак се управлява от пробритански настроения министър-председател Нури ал Саид, който дори настоява Багдад да обяви война на Германия още на 1 септември 1939 г. До такава неща не се стига благодарение на влиянието и действията на определени прогермански и проиталиански елементи, които успяват да накарат правителството да се ограничи единствено с прекъсване на официалните дипломатически отношения¹⁷⁾. Неофициалните контакти между двете държави обаче се запазват, най-вече благодарение на усилията на един от следващите иракски премиери – Рашид Али ал Гайлани, и благодарение на помощта на италианската легация.

Избухването на войната променя геополитическата и стратегическата реалност в Европа, като една от последиците е отказът на Хитлер от търсене на съюз с Великобритания. В този смисъл, единият от мотивите, съдържащи по-активна немска подкрепа за иракските националисти, отпада и някои иракски политици изчакват нова възможност за установяване на по-тесни контакти с нацистите.

Както посочва проф. Вл. Чуков, поведението на целия арабски свят силно се влияе от развитието на военните действия. Когато Италия влиза във войната, а

нацистите окупира Франция (през лятото на 1940 г., б.м.), арабските правителства престават да подкрепят явно Великобритания. Чуват се дори гласове сред някои по-екстремистки настроени кръгове за обявяване на съюз с Хитлер. Последните виждат във военните възможности на немския диктатор политическа възможност за постигане на пълна арабска независимост и единство¹⁸⁾.

Прекъсването на официалните дипломатически отношения между Ирак и Германия през септември 1939 г. не се превръща за германците автоматично и в загуба на влияние в региона. Както вече се посочи, неофициалните контакти се запазват, а в новата ситуация Берлин се обръща към пропагандата като средство, насочено най-вече към подкопаване на британския авторитет в Средния изток, но и като опит за съхраняване на немското влияние сред иракското общество.

Нацистите полагат немалко усилия да представят пред арабите най-общо своя режим като поддържащ светския антиимпериализъм, като особено ненавистен към британските колониални стремежи. Определени елементи на националсоциалистическата идеология са представяни като подходящи и съвместими с традициите на исляма¹⁹⁾.

Още в средата на 30-те години на XX век, особено след присъединяването на Италия към оста Берлин – Токио, пропагандата започва да се превръща във все по-важно средство за разпространяване на политическо влияние в Средния изток, при това за всички държави с позиции в региона. Германски и италиански радиостанции опитват активно да повлияят общественото мнение в региона чрез разпространяване на програми на арабски език, като началото е дадено през 1934 г., когато започва да предава радио „Бари“. През 1939 г. започват арабските предавания и по радио „Берлин“, а отговорът на Англия е откриването на нейната радиопрограма на арабски език „BBC Arabic Service“. Германците правят още една стъпка в пропагандното направление, опитвайки да повлияят и арабската преса чрез активизирането на базирания в Йерусалим „German News Office“. Тяхната пропаганда се обръща открито срещу Англия, след като Хитлер разбира, че на първо време амбициите му за изграждане на съюз с нея пропадат и в този смисъл водещата цел на немската политическа пропаганда в Ирак и в целия Среден изток става подклаждане на така или иначе съществуващото сред арабите недоволство срещу британското управление в региона. За тази цел германците намират влиятелни помощници сред самите араби в лицето например на мюфтията на Йерусалим хадж Амин ал Хусайни, който, след като емигрира в Германия през 1941 г., се превръща в чест гост на радиостанцията в Зеесен, близо до Берлин. От нейните честоти той напада както Англия, така и някои от арабските управляващи (в частност йорданския емир Абдула) и активно се опитва да обедини арабите в подкрепа на Германия.

Радио „Берлин“ бързо се превръща в най-популярната чуждестранна програма в Средния изток, като причината се дължи най-вече на факта, че Германия няма колониално минало в региона, считана е от повечето араби за безпристрастна държава и в този смисъл немците имат симпатиите на голяма част от мест-

ните общества. Въпреки това остава трудна задача да се направи извод доколко различните методи на пропаганда успяват наистина да повлияят по-широките сегменти от арабските общества. Онова, което може да се каже със сигурност, е, че самата структура на иракското, а и на другите арабски общества – с техните високи нива на неграмотност, провинциални поселения и липса на технически възможности за печатане и разпространение на писмени материали, означава, че писмената пропаганда има далеч по-малко влияние, отколкото разпространяваната чрез честотите на германските радиостанции на арабски език.

През 1940 г. за пръв път е издигната идеята за публикуване на официална германска декларация в подкрепа на арабската независимост. Водещата фигура зад този проект е вече споменатият мюфтия на Йерусалим хадж Амин ал Хусайни, който в сътрудничество с иракския министър на правосъдието Наджи Шаукат размишлява върху възможността за сключване на договор за приятелство и сътрудничество с Германия веднага щом бъде постигната арабската независимост. Германското външно министерство обаче остава на мнение, че Берлин не би имал никаква полза от обявяване на декларация в желанието от арабите смисъл, и продължава да настоява, че Изтокът и Арабският свят, като цяло, попадат в италианската сфера на влияние. Именно в тази позиция се заключава основното разминаване в очакванията, които имат двете страни – немската и арабската – една спрямо друга. За Германия арабите са полезни дотолкова, доколкото се противопоставят на британците, макар и само в една част на света; немските дипломати обаче не виждат никакъв интерес за своята страна, който да мотивира даването на каквито и да било официални гаранции във връзка с независимостта на арабските държави. Именно това различие във вижданията на двете страни една спрямо друга прави изграждането на някакъв политически алианс между тях по принцип невъзможно или в най-добрия случай трудно постижимо. Дискусиите, срещите и преговорите между представители на йерусалимския мюфтия и германски дипломати продължават и достигат своята кулминация с пристигането на самия мюфтия и на друг арабски националист – иракския премиер Рашид Али ал Гаилани, в Берлин през 1941 г., без обаче да доведат до нещо съществено по отношение на търсенето от арабите сближаване с хитлеристка Германия.

Моментът, в който Ирак се доближава най-близо до съюз с Германия на Хитлер, настъпва през лятото на 1941 г. и е следствие на влошаването на британската позиция в Ирак, чийто външен израз става падането на пробританския режим на Таха ал Хашими на 1 април 1941 г. За нов иракски премиер бива обявен пронемски настроеният Рашид Али ал Гаилани, а националистите се надяват и може би наистина вярват, че Германия би им оказала военна подкрепа в случай на ответна британска инвазия в Багдад. Самият Рашид Али заема, поне на думи, неутрална позиция между силите на Оста и Великобритания, надявайки се по този начин да остави държавата си извън все по-силно разгарящата се Втора световна война. Антибританските тенденции сред арабските националисти обаче карат послед-

ните да се стремят към сключване на поне временен алианс с Германия, което прави премиерските твърдения за неутралитет да изглеждат неправдоподобни. Нестабилната ситуация в Ирак кулминира в края на април 1941 г., когато иракски военни части предприемат обсада на разположената в град Хибания британска военна база, а иракското правителство опитва да възстанови скъсаните година и половина по-рано дипломатически отношения с Германия. Иракчаните молят за военна подкрепа и радиопредавател, чрез който да разпространяват своята пропаганда в по-голям мащаб. В своите спомени Рашид Али отбелязва, че лично той е телеграфирал в Берлин с искане за възстановяване на дипломатическите отношения в момента, в който англичаните са започнали да атакуват иракските сили в опит да си върнат контрола над страната. Пак той е пожелал отзованият немски посланик Фриц Гроба да бъде върнат в Багдад, а според собствените му думи е бил готов да сключи съюз и с дявола, само и само да се добере до оръжията, които са му необходими за борбата с британците.

Германците не бързат да предоставят исканата помощ, но в крайна сметка Хитлер подписва Директива № 30 (с дата 23 май 1941 г.), с която възлага задачата на специално създадения Зондерщаб „F“ под командването на генерал Хелмут Фелми и в която пише, че арабското освободително движение в Средния изток е немски естествен партньор в борбата срещу Англия и затова фюрерът е решил да помогне на арабските националисти чрез оказване на подкрепа на Ирак. Целта на това решение от германска гледна точка е впримчване на британски сили в Ирак, което по подразбиране би трябвало да доведе до отслабване на позицията на Лондон на Западния фронт.

Интересното тук е, че сега двете държави се оказват по-близо отвсякога до сключване на някакъв съюз, макар че реално в този момент между тях не съществуват официални дипломатически отношения.

В своите мемоари Гроба описва момента на пристигането си в Ирак като „триумфално завръщане“, приветствано от тълпи наизлезли по улиците иракчани. Той успява да помогне на правителството на Рашид Али със значителна сума пари, но не и с реална доставка на оръжия или с разполагане на немски въоръжени сили в Месопотамия. Последното се дължи най-вече на липсата на чисто технически и логистични възможности, чието наличие е важна предпоставка за успешно прехвърляне на немски войски и оръжия в Средния изток. В последна сметка, сблъсъкът между иракската армия и британския военен контингент завършва с капитулация на иракчаните²⁰⁾, което принуждава Рашид Али и други панарабски настроени политици да напуснат страната и да потърсят убежище в Германия. На 1 – 2 юни 1941 г., веднага след падането на режима, в Багдад е организиран погром срещу живеещите там евреи, като жертвите са около 180 убити и 1000 ранени; 900 еврейски къщи биват разграбени и унищожени, с което погромът напомня на този от „Кристалната нощ“ в Германия, разиграл се на 8 – 9 ноември 1938 г. Рашид Али пристига в Берлин през ноември 1941 г. и остава

там до края на войната, подкрепян финансово от немското външно министерство. Неговите цели сега стават две – първо, да бъде признат за премиер на Ирак и да сключи споразумение за икономическа и военна помощ за своята държава, и второ, постигане на дълго търсената публична декларация за арабска независимост, обявена от държавите, съставляващи Оста Берлин – Рим – Токио.

Оттук до края на Втората световна война дипломатическите контакти между нацистка Германия и Ирак се осъществяват изцяло на немска територия.

Въпреки че Германия и Италия единодушно се съгласяват да признаят Рашид Али за легитимен представител на иракското правителство, двете държави спират подписването на каквито и да било официални споразумения. Това се дължи отчасти на факта, че по време на разговора си с Мусолини Рашид Али издига иракските претенции за богатите на петрол области на Кувейт, Персийския залив и Кузистан. Именно това сега среща пълното противопоставяне на немци и италианци, защото с избухването на войната силите на Оста се фокусират все повече и повече върху присвояване на суровини. В този смисъл, иракските искания за контрол върху персийските петролни залежи влизат в противоречие с целите на Германия и Италия. Позицията на иракския премиер в изгнание се подкопава и от още едно обстоятелство – той не е единственият арабски националист, потърсил и намерил убежище в Берлин през 1941 г. Мюфтията на Йерусалим Амин ал Хусайни също е в Германия и взема активно участие в разрастващата се немска пропаганда спрямо Арабския свят.

Рашид Али и Ал Хусайни не действат единно, а по-скоро един срещу друг, и техните постоянни интриги разделят арабската общност в Берлин. Двамата араби също така имат различни покровители сред немските дипломатически среди и докато иракчанинът е протеже на Фриц Гроба, то мюфтията се ползва с подкрепата на Ервин Етел – бившия германски посланик в иранската столица Техеран. Това, от своя страна, води до известни препирни в рамките на немското външно министерство и през септември 1942 г. Етел пише на Рибентроп писмо, в което обяснява на нацисткия външен министър, че в противовес на мнението на Фриц Гроба позицията на Рашид Али в Ирак всъщност е слаба, а самият бивш премиер е определен като „спекулант, нямаш нищо общо с нашите националсоциалистически възгледи и идеи“⁽²¹⁾.

В крайна сметка, единственото, което Рашид Али и Амин Ал Хусайни успяват да постигнат във връзка с каузата си за арабска независимост, са две идентични тайни писма, които двамата получават едновременно през май 1942 година. Текстът гласи, че Германия е готова да предостави всякаква възможна подкрепа в освободителната борба на арабските държави, които понастоящем страдат под британско управление. Германия също така е готова да признае техния суверенитет и независимост и дори, ако това е желателно, тяхната защита, както и да се съгласи с премахването на еврейския национален дом в Палестина.

Рашид Али Гаилани не остава особено удовлетворен от равнодушното германско изявление за солидарност, но въпреки това продължава преговорите с „Вил-

хелмшрасе“ относно своите цели в Ирак. Накрая той успява да получи гаранция за иракската независимост, гласяща, че Германия е готова да работи с него и с иракския народ за освобождаване на държавата и да достави оръжия и материали, необходими за пълното освобождаване на Ирак от британска окупация в точния момент. Тези гаранции изглеждат като успех за Рашид Али и като своеобразна негова победа над стария му противник – йерусалимския мюфтия Амин ал Хусайни. Затова иракчанинът, на свой ред, обещава на германците, че иракският народ ще вземе участие във войната с всички свои материални и морални способности чак до окончателната победа. На практика обаче, немската декларация, мъгляво обещаваща някаква подкрепа в точния момент, не представлява нищо повече от жест на добра воля от страна на германците към арабските националисти, целящ временно да успокои действията на последните. Гаилани продължава да лобира за иракската кауза и през юли 1942 г. той бива приет от Хитлер във „Вълчатата бърлога“ – щабквартирата на фюрера в Източна Пруссия. В мемоарите си той пише, че прекарал два часа с немския лидер, през които успял да го убеди в своите виждания относно бъдещето на Арабския свят, и двамата се съгласили, че Германия би могла да работи за независимостта и освобождението на арабските държави.

Основната слабост на всички тези „гаранции“ и „обещания“ се състои в това, че те са предвидени да се задействат в едно виртуално бъдеще, в което хитлеристките войски са покорили Средния изток. Тъй като на практика това никога не се случва, ходът на войната през 1942 година прави всички споменати планове безсмислени. Всъщност именно това е моментът, в който Арабският свят и съперничесвата между различните арабски фракции престават да играят каквато и да било по-значителна роля в немските дипломатически и военни планове. Нещо повече – в началото на 1942 година Ирак официално обявява война на силите на Оста и всички поддръжници на Рашид Али Гаилани, останали в управлението на страната, биват прогонени от властта²²⁾.

Заключение

Въпреки наличието на няколко сравнително добри предпоставки, възможността за сключване на германско-иракски алианс в годините на ВСВ така и не се реализира на практика. А че именно получилият формална независимост през 1932 г. Ирак е бил арабската държава, която в най-голяма степен на вероятност е можела да се превърне в партньор на Третия райх в Арабския свят, свидетелстват няколко неща. Така например Германия се ползва със симпатия сред повечето кръгове на местното общество, най-вече заради липсата си на обременяващо колониално минало в региона, каквото имат, да кажем, Великобритания и Франция²³⁾. Позициите на Берлин в разположената между Тигър и Ефрат държава допълнително се подсилват от действията и контактите на несменяемия посланик в Багдад Фриц Гроба и неслучайно иракчаните започват да заимстват някои нацистки практики, за които вече стана дума по-горе в изложението. След октомври

1936 г. в Ирак се сформират няколко последователни правителства, които имат желание да се освободят окончателно от английското покровителство и започват да търсят по-тесни връзки с Берлин. Но макар че в Ирак започват да гледат на Третия райх като на най-вероятния възможен европейски съюзник, а Хитлер подписва Директива № 30 и опитва да подпомогне иракчаните след бунта на Рашид Али през 1941 г., до по-сериозно обвързване между двете държави така и не се стига, като причините за това са няколко.

Първата и може би най-съществена е разминаването в очакванията, които имат двете страни една спрямо друга. Така например Берлин гледа на Ирак единствено като на държава, която да увлече част от английските сили и внимание от Европа към района на Месопотамия в хода на все по-ожесточаваща се ВСВ. Заради слабостта си във военно отношение Багдад не успява да окаже сериозна съпротива на англичаните и в този смисъл основната цел на немската дипломация не бива постигната – на Лондон така и не се налага да отклонява големи ресурси от европейския военен театър към Средния изток. Иракчаните, от своя страна, пък разчитат на Германия, първо, да им помогне най-вече военно в борбата срещу Англия и второ – да подкрепя и защитава оформящия се в онзи момент арабски национализъм. Именно заради това в един дълъг период Багдад се стреми към постигане на някаква официална немска декларация в този смисъл, което, обратно, Германия отказва да направи, най-вече защото не вижда някаква своя трайна цел в Средния изток. Очевидно, иракският петрол не е от първостепенно значение за Хитлер (немците продават дела си в иракско-британската нефтената компания ВОС в момент, когато нуждата им от суровини нараства с оглед започналото превъоръжаване и пренастройка на икономиката на военни релси), а жизнено пространство немският диктатор е решен да търси преди всичко в СССР, така че сериозни мотиви от немска гледна точка за едно по-тясно сближаване в Ирак липсват. Като се имат предвид и големите, но все пак не неограничени възможности на Германия да действа по-сериозно в Близкия и Средния изток (доказателство за това е дори фактът, че няколко оръжейни сделки пропадат единствено поради логистичната невъзможност на германците да доставят исканите оръжия), става ясно защо в последна сметка възможността за съюз между Берлин и Багдад в годините на ВСВ така и си остава химера.

БЕЛЕЖКИ

1. Motadel, David. *Islam and Nazi's Germany War*. Harvard University Press, 2014, 490 pp.
2. Herf, Jeffrey. *Nazi Propaganda for the Arab world*. Yale University Press, 2009, 320 pp.
3. Herff, Jeffrey. "Nazi Germany's Propaganda Aimed at Arabs and Muslims During World War II and the Holocaust: Old Themes, New Archival Findings". In: *Central European History*, Vol. 42, № 4 (Dec., 2009), pp. 709 – 736. Available: <http://www.jstor.org/stable/40600977>. Accessed: 30.04.2015

4. Gershoni, Israel. Arab Responses to Fascism and Nazism. University of Texas Press, 2014.
5. Nicosia, Francis. "Arab Nationalism and National Socialist Germany, 1933 – 1939: Ideological and Strategic Incompatibility". In: International Journal of Middle East Studies, Vol. 12, № 3 (Nov., 1980), pp. 351 – 372. Available: <http://www.jstor.org/stable/163006> Accessed: 24.07.2015
6. Rubin, Barry & Schwanitz, Wolfgang. Nazis, Islamists, and the Making of Modern Middle East. Yale University Press, 2014, 360 pp.
7. Dieterich, Renate. "Germany's Relations with Iraq and Transjordan from the Weimar Republic to the End of the Second World War". In: Middle Eastern Studies, Vol. 41, № 4 (Jul., 2005), pp. 463 – 479. Available: <http://www.jstor.org/stable/4284383> Accessed: 30.04.2015
8. Friedman, Jonathan C. "The Politics of Collaboration: A Historiography of Arab-German Relations, 1933 – 45". In: Saul S. Friedman (ed.), Holocaust Literature. A Handbook of Critical, Historical, and Literary Writings. Westport: Greenwood Press, 1993, pp. 459 – 469.
9. Обединена Германия се явява един от най-добрите външнополитически партньори за османците, защото по онова време Берлин не мисли толкова за териториални придобивки, колкото за икономическа експанзия и достъп до суровини. За позициите на германците в Истанбул говори и фактът, че още от 1882 г. германски офицери се занимават с обучението и модернизирването на османската армия.
10. Dieterich, Renate. "Germany's Relations with Iraq and Transjordan from Weimar Republic to the End of the Second World War", p. 466-467. In: Middle Eastern Studies, Vol. 41, № 4 (Jul., 2005), pp. 463-479. Available: <http://www.jstor.org/stable/4284383> Accessed: 30.04.2015.
11. Тук трябва да се посочи, че в тези оръжейни сделки се намесва и Абверът – немското военно разузнаване, което през лятото на 1938 г. успява да договори, но не и да продаде, контрабандно оръжия на палестинските араби чрез Саудитска Арабия и Ирак. Ролята на Абвера при тези сделки не е изцяло изяснена, но дори самото намесване на тази организация говори за предпазливостта, с която германците действат в Средния изток в този период – като се има предвид същността на международната търговия с оръжия, дори част от така осъществяваните сделки да станат публично достояние, то по никакъв начин не би могло да се докаже, че германското правителство има участие в тях, а не са например самоинициатива единствено на Абвера. Въпросните две сделки пропадат и натоварените с оръжия кораби остават в немските пристанища, защото става ясно, че британците са разбрали за операцията. За това вж. по-подробно Melka, R. "Nazi Germany and the Palestine Question", p. 224 – 225. In: Middle Eastern Studies, Vol. 5, № 3 (Oct., 1969), pp. 221 – 233. Available: <http://www.jstor.org/stable/4282292> Accessed: 30.04.2015 и Nicosia, F. "Arab Nationalism and National Socialist Germany, 1933 – 1939: Ideological and Strategic Incompatibility", p. 364. In: International Journal of Middle East Studies, Vol. 12, № 3 (Nov., 1980), pp. 351 – 372. Available: <http://www.jstor.org/stable/163006> Accessed: 24.07.2015.

12. Nicosia, F. Op. cit., p. 363
13. Dieterich, R. Op. cit., p. 468
14. Melka, R. Op. cit., p. 221
15. Ibid., p. 222.
16. Nicosia, F. Op. cit., pp. 352 – 353.
17. Всъщност иракският премиер успява сериозно да обтегне отношенията с хитлеристка Германия, декларирайки, че Ирак ще запази неутралитет във войната. За това вж. Чуков, Вл. Арабският Близък изток и Централна Азия. Изд. „Изток-Запад“, С., 2006, с. 98.
18. Чуков, Вл. Цит. съч., с. 98
19. За цялостен поглед по темата с нацистката пропаганда в Арабския свят вж. Herf, Jeffrey. “Nazi Germany’s propaganda Aimed at Arabs and Muslims During World War II and the Holocaust: Old Themes, New Arhival Findings”. In: Central European History, Vol. 42, № 4 (Dec., 2009), pp. 709 – 736. Available: <http://jstor.org/stable/40600977> Accessed: 30.04.2015. Същият автор има и други публикации по въпроса – например монографията Nazi Propaganda for the Arab World, излязла също през 2009 година.
20. Битката се води между 2 – 31 май 1941 г. и завършва с капитулация на силите на Рашид Али, повторна британска окупация на Ирак и връщане на изгонения преди това и намерил убежище в британската база в Хибания пробритански регент принц Абдула.
21. Dieterich, R. Op. cit., pp. 470 – 471.
22. Чуков, Вл. Цит. съч., с. 98.
23. Добрите германско-иракски отношения, в интерес на истината, се запазват и в наши дни, като доказателство за това е отказът на Берлин да подкрепи американо-британската инвазия през пролетта на 2003 г., довела в перспектива до Трета война в Залива и до свалянето на режима на Саддам Хюсеин.

HITLER'S FOREIGN POLICY AND THE ARAB WORLD IN THE YEARS OF WORLD WAR II: THE IRAQ CASE - REAL OR CHIMERICAL OPPORTUNITY FOR ALLIANCE?

Abstract. The article discusses the relationship between Nazi Germany and one of the Arab countries – Iraq – during the Second World War (1939 – 1945). The author tries to answer the question why the possibility of concluding a German-Iraq Alliance was never realized in practice.

✉ **Lachezar Petrov, PhD Student**
Faculty of History
University of Sofia
15, Tsar Osoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: shokar_5@abv.bg